

Gazali'nin Nasāyihü'l-Mülük Adlı Eseri ve Eserde Sayıların Kullanımları

Turgut Tok*
ORCID: 0000-0002-0167-4467

Öz

Türk-İslam düşünce dünyasını etkileyen bilim insanlarından biri İmam Gazali'dir. Yaşadığı dönemde Selçuklu sultanları ve devlet yöneticileri Gazali'nin söylediklerine ve yazdıklarına saygı göstermişlerdir. Gazali'nin yaşadığı dönem, Türklerin İslamiyet'i kabul ettiği ve Oğuzların Anadolu topraklarını yurt tutmaya başladıkları bir zamandır. Bu dönemin hâkim gücü Selçuklu Devleti'dir. Selçuklular, bilime ve sanata önem veren bir yönetim anlayışına sahiptirler. Gazali'nin önemli eserlerinden biri Nasāyihü'l-Mülük'tür. Bu çalışmada incelediğimiz metin, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kitaplığı'nda H.368 numarada kayıtlı olan Et-Tibru'l-Mesbük fî Nasīhātü'l-Mülük adlı eserdir. Eser, 28 Mart 1675'te *Óalî bin ebî tâlib* tarafından istinsah edilmiş ve Nasāyihü'l-Mülük adıyla tanınmaktadır. Bu eser tarafımızdan incelenmiş ve yayınlanmıştır. Sayıların bulunması ve kullanılması, insanlık tarihinin en önemli süreçlerinden biridir. Sayılar ve sayı sistemi insan aklının bulduğu hata payı en az olan sistemlerden biridir. Günümüzün teknolojik ve uygarlık anlamındaki tüm gelişmişliklerinin temelini sayı sistemi oluşturur. Tarihi dönemlerdeki Türkçe yazılmış belgelerde sayıların kullanımına ait örneklerin incelenmesi, Türk Dili'nin sayı ve sayı sistemi kullanımındaki gelişim sürecini gösterecektir.

Anahtar sözcükler: Gazali, Nasāyihü'l-Mülük, Türk Dili, sayıların kullanımı

Gönderme Tarihi: 24/07/2021

Kabul Tarihi:20/12/2021

*Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bölümü, Denizli-Türkiye, ttok@pau.edu.tr

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Tok, Turgut. "Gazali'nin Nasāyihü'l-Mülük Adlı Eseri ve Eserde Sayıların Kullanımları." *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8-4, 2021, ss.1687-1707.

Ghazali's work named Nasayihu'l-Muluk and uses of numbers in the work

Turgut Tok*
ORCID: 0000-0002-0167-4467

Abstract

One of the scientists who influenced the Turkish-Islamic world of thought is Imam Ghazali. During his lifetime, Seljuk Sultans and state administrators respected Gazali's words and writings. The period in which Ghazali lived is a time when the Turks accepted Islam and the Oghuzs began to occupy the Anatolian lands. The dominant power of this period was the Seljuk State. The Seljuks had a management approach that gave importance to science and art. One of Ghazali's significant works is Nasāyihü'l-Mülük. The text we examined in this study is Et-Tibru'l-Mesbūk fî Nasīhātü'l-Mülük, which is registered in the Treasury Library of the Topkapı Palace Museum with the number H.368. The work was copied by Óalî bin ebî tälîb on March 28, 1675, and is known as Nasāyihü'l-Mülük. The mentioned work has been reviewed and published by us. Finding and using numbers is one of the most crucial processes in human history. Numbers and the number system are one of the systems with the minimum margin of error found by the human mind. The number system forms the basis of all developments in the field of current technology and civilization. Examining the examples of the use of numbers in documents written in Turkish in historical periods might show the development process of the Turkish language in the use of the number and number systems.

Keywords: Gazali, Nasāyihü'l-Mülük, Turkish Language, use of numbers

Received Date: 24/07/2021

Accepted Date: 20/12/2021

*Professor, Pamukkale University Faculty of Arts and Sciences Department of Literature, Denizli-Turkey, ttok@pau.edu.tr

You can refer to this article as follows:

Tok, Turgut. "Gazali'nin Nasayihü'l-Müluk Adlı Eseri ve Eserde Sayıların Kullanımları." *Academic Journal of History and Idea*, 8-4, 2021, pp.1687-1707.

Произведение аль-Газали Насайихул-мулук и использование чисел в произведении

Тургут ТОК*
ORCID: 0000-0002-0167-4467

Резюме

Имам аль-Газали является одним из ученых, оказавших влияние на мысли тюркско-исламского мира. Сельджукские султаны и государственные деятели уважительно относились к аль-Газали. Аль-Газали жил во времена принятия тюрками Ислама и заселения Анатолийских земель огузами. Господствующей державой этого периода было государство Сельджуков, которые придавали большое значение науке и искусству. Одна из важных работ аль-Газали - Насайихул-Мулук. В данном исследовании мы изучили текст под названием *Et-Tibru'l-Mesbūk fī Naşihätü'l-Müluk*, который зарегистрирован в библиотеке дворца-музея Топкапы под номером Н.368. Работа была скопирована *Öalî bin ebî tâlib* 28 марта 1675 года и известна как Насайихул-Мулук. Данная работа была рассмотрена и опубликована нами. Одним из важных процессов в истории человечества является нахождение и использование чисел. Числа и система счисления являются одной из систем с наименьшей погрешностью, обнаруживаемой человеческим разумом. В основе всех современных технологических разработок лежит система счисления. Изучение примеров использования чисел в документах, написанных на турецком языке в исторические периоды, покажет процесс развития использования чисел и системы счисления тюркского языка.

Ключевые слова: аль-Газали, Насайихул-Мулук, тюркский язык, использование чисел.

Получено: 24/06/2021

Принято: 20/12/2021

* Профессор, Факультет искусств и наук Университета Памуккале, Кафедра литературы, Денизли-Турция, ttok@pau.edu.tr

Ссылка на статью:

Tok, Turgut. "Gazali'nin Nasayihü'l-Müluk Adlı Eseri ve Eserde Sayıların Kullanımları." *Академическая история и мысль*, 8-4, 2021, сс.1687-1707.

Giriş

Gazali, çalışmamıza konu olan Nasāyihü'l-Mülük adlı eserini, Bağdat Nizamiye Medresesi'nde baş müderrislik yaptığı dönemde Farsça olarak yazmış ve Sultan Melikşah'a sunmuştur. "Devlet adamlarına öğütler" anlamına gelen eser, daha sonraları Arapça ve Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bu tercüme eserlerde, Gazali'nin Nasāyihü'l-Mülük'ta yazdıklarına, ekleme ve çıkarma yapılan bölümlerin olduğu bilinmektedir.

Nasāyihü'l-Mülük, Türkçe'ye ilk kez Âşık Çelebi adıyla tanınan Muhammed b. Ali tarafından çevrilmiştir. Daha sonraki yıllarda başka çeviriler de yapılmıştır. Bu çalışmada incelediğimiz metin, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kitaplığı'nda H.368 numarada kayıtlı olan eserdir. Eserin Türkçe çevirisi, *pādişāh-ı cihān žill-i yezdān sultān mehmed bin sultān murād hana* cümlesinden anlaşılacağı üzere 19. Osmanlı Padişahı, Avcı Mehmet unvanıyla tanınan Sultan IV. Mehmet'e sunulmuştur. Eserin istinsah tarihi *li-sene 1086 fi ğurre-i muharrem* olarak verilmiştir. Bu tarih miladi olarak 28 Mart 1675'e tekabül etmektedir. İstinsah edenin isim *Ōalī bin ebī tālib* olarak geçmektedir.¹

1-İmam Gazali'nin Hayatı

Gazali, 'Hüccetü'l-İslam, et-Tusi, Zeyne'd-din, el-İmam, Ebu Hamid, İmam Gazali' gibi isimlerle anılır. Gerçek adı, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazali'dir. Bağdat'ta miladi 1058 (hicri 450) yılında doğmuştur. Bazı kaynaklar doğum tarihi olarak 1059'u göstermektedir. Ancak genel görüş, 1058 yılında doğduğu şeklindedir. Doğduğu yer, İran'ın kuzey doğusunda yer alan bugünkü Meşhed ilinin yakınındaki Horasan Eyaleti'nin Tus Kasabası'dır. Doğduğu yerden hareketle 'et-Tusi' de denilmektedir. O'nun en yaygın olarak kullanılan ismi Ebu Hamid, yani 'Hamid'in Babası'dır. Fakat tarihi bilgiler Gazali'nin oğlunun bulunduğundan söz etmez, sadece kızlarının olduğu aktarılan bilgiler arasındadır. Ebu Hamid künyesinin yanında en yaygın olarak 'Gazali' ya da 'Gazzālī' olarak bilinir. Gazzālī'yi

¹Geniş bilgi için bkz. Turgut Tok, *Nasayihü'l-Mülük İmam Gazali, İnceleme-Metin-Dizin*, Bilgeoguz Yayınları, İstanbul 2008.

benimseyenlere göre, bu ad baba mesleği olan “gazāl”, yani “iplik eğirmek”ten türetilmiştir. Diğerini, yani Gazali’yi benimseyenlere göre ise, Tus civarında “Gazāl” adlı köye nispeti ifade etmektedir.

İmam Gazali’nin ailesiyle ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. Babası esnaflık yapan salih ve fakir biridir. Tus Kasabası’nın bilginlerinden birisi olan ve 1043 tarihinde vefat eden Ebu Hamid el-Gazali amcası ya da dayısıdır. Gazali, erken yaşlarda babasını yitirmiş ve yetim kalmıştır. Babası onu ve kardeşi Ahmed el-Gazali’yi ölmeden önce bir dostuna oğullarını okutması için, biraz parayla emanet etmiştir. Çocukları yetiştirmek için bırakılan para kısa sürede bitince, baba dostu onları, parasız eğitim verilen medreseye yerleştirmiştir. Az bir para ile başlanan eğitim hayatı, baba dostunun tavsiyeleri ile medreseye uzanan eğitim süreci, Gazali’nin gerçek manada ilimle tanışmasını sağlar. Gazali, önce Tus şehrinde Ahmed Razkani’den fıkıh dersleri alır. Daha sonra dönemin meşhur bilginlerinden Ebu Nasır İsmail’den ders alabilmek için Cürcan’a gider. Ebu Nasır İsmail’den aldığı dersleri büyük bir dikkatle takip eder. Tekrar Tus şehrine geri döner ve yaklaşık üç yıl öğrendiklerini tekrar eder. Gazali’nin Tus ve Cürcan’da aldığı temel eğitimini artırmak için, 1077 yılında Nişabur’a gittiği kaydedilir.²

Nişabur’da İmamü’l-Harameyn Ebu’l-Meali el-Cüveyni’den dersler alır. Buradaki eğitimi yaklaşık on yıl sürer. Nişabur’da birçok önemli hocadan ders alan Gazali, hocası el-Cüveyni’nin vefatından sonra Nişabur’da kalmaz, Bağdat’a gider. Bağdat’a gidiş nedeni, Nizamiye Medreselerinin kurucusu olan ve Selçuklu sultanı Alp Arslan ve Melikşah’ın vezirliklerinin yapan Nizamü’l-Mülk ile görüşmektir.

Bağdat, Gazali’nin hayatının dönüm noktası olur. Kısa sürede din ve bilim insanların çoğu ile tanışır, bilgisi ile herkesin takdirini kazanır. Gazali, aklı, zekâsı ve bilgisi ile Nizamü’l-Mülk’ün sevgi ve saygısını kazanır. Bir süre Nizamü’l-Mülk’ün hukuk danışmanlığını yapar. 1092 yılında dönemin en ünlü ve önemli medresesi olan Bağdat Nizamiye Medresesi’ne baş müderris olarak atanır. İmam Gazali, Bağdat Nizamiye Medresesindeki görevi süresince daha önceleri çalışmalar yaptığı felsefe, kelam ve mantık üzerine incelemelerini yoğunlaştırır. Aynı zamanda Yunanca öğrenerek, Batı filozoflarının görüşlerini bertaraf etmek maksadıyla kitaplarını inceleyip, “Mekâsidü’l-Felâsife” ile “Tehâfetü’l-Felâsife” adlı eserleri kaleme alır.

²Hasan Aydın, Gazzâlî, Felsefesi ve İslam Modernizmine Etkileri, Natürel Yayınları, Ankara 2006, s. 19.

1095 yılına kadar Bağdat'ta kalan İmam Gazali, bütün görevlerini bırakarak Şam'a gider. Burada iki yıl kaldıktan sonra hac görevini yerine getirmek için Hicaz'a ulaşır. On-on iki yıl Hicaz'da kaldıktan sonra Hemedan'a geri döner. Buradan da doğduğu Tus şehrine geri dönüp, evinin yakınına bir cami ve tekke yaptırıp öğrenci yetiştirmeye devam etmiştir.

İmam Gazali, Bağdat Nizamiye Medresesinden gelen tekrar ders vermesi yönündeki ısrarlar nedeniyle Bağdat'a geri dönüp iki-üç yıl daha ders verir. Bağdat'tan tekrar doğduğu Tus şehrine geri döner ve ömrünün kalan kısmını burada öğrenci yetiştirerek tamamlar. İmam Gazali, Tus'ta m.1111 (h.505) yılında vefat etmiştir.

2-Nasāyihü'l-Mülük

Kitabın asıl adı "Et-Tibru'l-Mesbūk fī Nasihātü'l-Mülük" tur. Eserin aslı Gazali tarafından Farsça olarak yazılmıştır. Farsça olarak yazılan asıl nüsha bugün mevcut değildir. Ancak eserin Arapça ve Türkçe'ye yapılmış olan çevirileri bulunmaktadır.

Nasāyihü'l-Mülük olarak bilinen eser "Et-Tibru'l-Mesbūk fī Nasihātü'l-Mülük" Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazali tarafından kaleme alınmış ve Bağdat'ta Selçuklu Sultanı Melikşah'a sunulmuştur. Kitabın Melikşah'a sunulduğuna dair bilgi kitabın başlarında 'ey doğunun ve batının sultanı' şeklinde geçen ibareden hareketle söylenmektedir. Gazali'nin yaşadığı devirde "doğunun ve batının sultanı" unvanı Halife el-Muktedi Billah tarafından sadece Selçuklu Sultanı Melikşah'a verildiği bilinmektedir.

Bu çalışmaya esas olan eser ise, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kitaplığı'nda H.368 numarasıyla kayıtlıdır. Eser, 154 varaktır. Her sayfada 13 satır bulunmaktadır. Sadece kitabın ilk sayfası olan 2a, 11 satırdan oluşmuştur.

3-İnceleme

Bir dilin yapısal anlamda gelişmişliğinin en önemli göstergeleri arasında 'cümle ve sayı sistemi' gösterilir. Sayı sisteminde 1-9 arası sayılara verilen sayı adlarının kökeni, katsayıların oluşturulma yöntemleri dillerin yapısal gelişmişliğinin ölçüsüdür.

Türk Dili bu anlamda değerlendirildiğinde, sayı adlarını kendi köklerinden türetmiş, katsayıları sıfat tamlamaları ile oluşturmuş bir dildir. Bu çalışmanın sınırları içerisinde miladi 28 Mart 1675'te *Öalî bin ebî tālib* tarafından istinsah edilmiş Nasāyihü'l-Mülük adlı eserde geçen sayıların kullanım örnekleri belirlenmiş, tasnif

edilmiş ve incelenmiştir. Sayıların ek almamış ve ek almış kullanımları ile sınıflandırılmıştır.³

4-Nasāyihü'l-Mülük'ta Sayıların Kullanım Örnekleri

4.1.Asıl sayılar

bir

a. Tek, ilk sayı.

bir alıba dühül ve bir maħale ĥulül eylemez (9a/4-5)

yedi at yirüñ altında *bir* şeh inlese diñler işidür (11a/10-11)

bir ādeme muhtāc ve muntażır oldılar (14a/1-2)

bir uyuz keçicik řu içdügi sākıyede almış (24b/09)

açan *bir* kimse senüñ ĥaında *bir* söz söylese (40b/3)

yine*bir* gün bir edebden maħrüm cāhil meşÖüm aña sögdi (42a/10-11)

bir gün olmazsa bārī hele *bir* sāÖat olsun dıcek (59a/12)

müddet-i meliki *onbir* yıl idi (64a/2-3)

bir vırāne *bir* almış ise taÖmır eyleyin (67a/3)

niçün alursın didükde başına *bir iki* urdı (69a/6)

bir midār un ve *bir iki* vaıyye et alub ara sına urub (78a/4-5)

kelāmı *bir* gerekdür (84a/12)

gögsüne *bir* depme alub (102a/1)

bir vilāyetüñ yāħūd *bir* şehrüñ yāħūd *bir* aryenüñ maħśülinden (114b/12)

aħvāl-i pür-melālümü *bir bir* ĥikāyet idüb (117a/6-7)

on bir kerre biñ açayı ben anda tedārik eylemege mālİK olurım (121a/3-4)

baña *bir iki* Öaım idi (121b/11)

bir iki biñ kere biñ açeye ticāret eyleyüb (122a/8-9)

muħabbeti *bir* iken on oldı (140a/2-3)

bir řalkım üzüm getir didi 146a/12

bereket sizüñ *bir ikiñüze* muħālefetdedür (150a/13-150b/1)

Metinde ‘bir’ sözcüğünün sıklıkla kullanıldığı yapılar bulunmaktadır: “bir daħı, bir gün, bir kimesne, bir kimse, bir midār, bir nesne”

bir daħı

³Sayıların örneklerinin yanına alışmaya esas olan Nasāyihü'l-Mülük, Turgut Tok, *Nasāyihü'l-Mülük İmam Gazali, İnceleme-Metin-Dizin*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2008. adlı eserde kullanılan sayfa ve satır numaraları ile verilmiştir.

bir daħı ĥayātdur dimekdür (66a/10)

bir daħı budur ki (104b/7)

bir daħı bir Őiddet ve bir muħanete mübtelā olsa (136b/8-9)

bir gün

birgün maķbere bir cenāze getürdiler *bir* kimesne cenāzenüñ öñine düşüb geldi (21a/7-8)

ķüllerından birisi *bir gün* bir ķoyunuñ ayağını ufatdı (42a/6-7)

ĥazret-i dāvūd ó.s. bir gün hevāya nażar iderdi (83b/12)

harünü'r-reŐid bir gün Óaskeri ile giderken (114a/1-2)

bir gün yolda giderdim (134a/11)

bir kimesne

bir kimesne allah teÓālānuñ rızāsın taleb idüb (47b/10)

bir kimesne öldükden soñra eyü nāmlar añılsa (66a/10-11)

zamānında *bir kimesne bir kimesneden* bir ķıtaÓ yir iŐtirā eyleyüb (74a/9)

bir kimesne menzilinden taŐra çıķarsa başın keserin (81b/9-10)

yaÓñı *bir kimesne bir kimesneye* žulm ķılıcın çekse 83b/6

bir kimesnenüñ Őabrı olmasa (126a/12-13)

bir kimse

bir kimse senüñ ĥaķķında bir söz söylese (40b/3)

bir kimse kim üç ĥaŐlet ile Óāmil olur (41a/7-8)

bir kimse aña yabıŐsa ol anı cennete ulaŐdurur (72a/3-4)

bir miķdār

bize daħı*bir miķdār* nevāle ve nevā irsāl eylesünler (33a/3-4)

yoruldı *bir miķdār* istirāĥat için iķerü evine girdi (45a/3)

lāzım gelürse *bir miķdār* Óasker gönderüb (108b/12)

bir miķdār aķça gönderesin (121b/12)

bir nesne

eger sizden *bir nesne* ricā isteseler (19a/8)

esbāblarından *bir nesne* zāyiÓ olub (77a/8)

senüñle *bir nesne* müŐāvere eyleyin (147a/3)

bir+ek

vāĥiddür yaÓñı *birdür* 8a/5)

saña üç nesne viridi *biri* beytü'l-māl *biri* ÓaŐa *biri* ķılıç (28b/7-8)

her biri bir küşeye pinhān oldılar (57a/11)

şöyle ısırdı ki dişleri *biri birine* geçdi (69a/12)
 ümmetüm içinde *biribirlerine* kılıç urub (109b/1)
 hükemādan *biri* lâyıķ budur (132b/5)
 rızā-yı hālķı *birin* rızā-yı hāķķ olıcaķ (48a/4)
 siz daħı bunların *birin* ihtiyār ve anuñla Őameli düstürkār eyleñüz didi (147a/10-11)
 belki biñ bende virür *birin* āzād idesin (149b/10-11)

biri...biri

saña üç nesne virdi *biri* beytü'l-māl *biri* Őaşa *biri* kılıç (28b/7, 28b/7, 28b/8)
 ikihaşmuñ elbette *biri* şāķir *biri* nāfir olur (47b/5-6)
 memleketüñ harāb olmasınñ iki sebebi vardur *biri* Őac-z-i sultān *biri* źulm-i firāvān
 (75a/8-9)
biri vezir-i emjñ-i hāsım *biri* kātib-i Őālem *biri* nedjñ-i nāsih ve sālīm *biri* hācib-i şefiķ
 ve rāhimdür (107a/3-4)
 kitāblar on nesneyi bilmekte fāōiķ olurlar didiler *biri* yir altında şuyñ qarjñı ve
 bāōidini bilmek *biri* gicenüñ gündüzün noķsānuñ bilmek *biri* şems ve ķamerüñ
 seyirlerin bilmek *biri* ictimāō ve iftirāķı bilmek *biri* hisāb-ı şābiō ve hisāb-ı hendeseyi
 bilmek *biri* taķvjm ve ihtiyārāt-ı eyyāmı bilmek *biri* zirāōat-i şālih olanları bilmek
birittibb-ı edviye bilmek *biri* riħ-i şimāl ve riħ-i cenūbı bilmek *biri* maōrūfāķiye
 Őamellerin bilmek (112a/4-5-6-7-8-9)

iki

a. Birden sonra gelen sayı.
 bu daħı iki kısımdu (14b/12)
 ikihaşmuñ birine māniō degül (15b/8-9)
 ümmetümden *iki* kimesne benüm şefāōatümden maħrüm (20a/11-12)
iki elüm ķanda imiş (40b/1-2)
 şofraña *iki* nāne ķoyub ve *iki* gömlegüñ varımış (45b/6-7)
 ikihaşmuñ elbette biri şāķir biri nāfir olur (47b/5-6)
iki biñaruñ şuyından şuvarub reyyān eylemek ile olur (48a/7-8)
iki qarındaş gibi taķşjm eyleñüz (53a/11)
iki gözlerin öpüb vedāō eyledi (61b/3-4)
 niçün alursın didükde başına bir *iki* urdı (69a/6)
iki rekōat namāz ķıldı (70b/7)
 oliķi genc-i nihāna cehāzlık emr eyledi (74b/7-8)
 memleketüñ harāb olmasınñ *iki* sebebi vardur (75a/8-9)
 bu *iki* noķsānuñ birisiyle (75a/9-10)

yoḥsa *iki* sınıflarını mı (76a/2)
iki vaşfların beyān eyle (76a/8)
 biriki vaqıyye et alub arḳasına urub yetimlere Óazimet eyledi (78a/4-5)
iki pāre eyledi (82b/7)
iki nesneden nāşidür (107b/13)
 dünyā *iki* ḥākimüñ zır-i destindedür (111b/03)
 baña bir *iki* Óazım idi (121b/11)
iki nesneye ḥıle ve tedbjire ḥayr degüldür (125b/06)
 tevrātda *iki* kelime-i ḥikmet vardur didi (131a/13)
 küluñ helāki *iki* nesnedür (132a/12)
iki nesne gönüle ğam götürür (134b/04)
iki ḥaşlet-i cemÓ olmaḳ ḳābil degüldür (142a/9)
 şabra müteÓallıḳ bir *iki* kelam (148b/13)

iki+ek

bereket sizüñ bir *iki*ñüze muḥālefeddedür(150a/13-150b/1)
ikisi bile ḥaḳḳa ḳāóil olub 47b/6
ikisi acdur 53a/6
ikisi bir ḳarından toğmış ḳardaşlardur (72a/13-72b/1)
ikisi biri birine nikāḥ itdüdüb (74b/6-7)
ikisi maḳbül olub (109a/5-6)
ikisine biledür (74b/8)
 ḥazret-i hārūn ile *ikisine* (105b/8)
ikisini berāber eyleyüb (102a/9)
 cemÓ eyleyen *ikisini* ğamdan olur emin (126a/1-2)

üç

a. İkiden sonra gelen sayı.
üç nesne ile muÓāmele eyleñüz (19a/5-6)
 buüç nesne Óāmil olmaya (19a/10)
üç kimesneye nażar eylemez (19b/8)
 saña *üç* nesne virdi (28b/7)
 buüç nesne ile (28b/8)
 andan soñra *üç* gün şāóim ve gicesi ḳāóim olub (33a/8-9)
 bir kimse kim *üç* ḥaşlet ile Óāmil olur anuñ imānı kāmil olur (41a/7-8)
 küllarından birine *üç* kere nidā idüb (41b/13)
üç nesne taÓlım eyleyin (42b/8)

- hâzret-i mūsā nedür ol üç nesne didi (42b/9)
üç kimesne bir yirde giderlerken (53a/4-5)
bunı tığ-ı kaçāyile üç bölmek Óayn-i vebāldür (53a/9-10)
žulm üç kısımdu (72a/6)
anlaruñ üç vaşflarını mı beyān (76a/2)
üç vaşfların söyle didi (76a/3-4)
üç gün tenbîh ve tēókkid ārām eyleyüb (81b/12-82a/1)
üç nesne ile dicek (85b/10)
mülük-i Óacemde üç nesne var idi ol üç nesne (88a/5)
ya emîr üç dāne kıamış dökdüm (90a/5)
üç nesne (104a/5)
vezîrlerin üç nesneden māniÓ ve Óāóık olmayalar (104b/3-4)
hâkk cell ü Óalādan üç nesne ricā eyledüm (109a/5)
yalñuz üç kimesneden (124a/1)
üç nesnedür (127a/12, 127b/7, 132b/1)
üç imiş dünyāda eşedd-i belā (127b/9)
şidāddan üç nesne vardur ki (128a/11)
üç nesne üç nesne ile cemÓ olmağ (131a/2-3)
Óāfiyet-i dîñ üç nesnedür (132a/1)
ol dañı üç nesnedür (132a/3, 132a/5, 132a/6)
kiüç nesneye üç göz ile nažar idüb ve üç göz ile nažar olunmaya didi (132b/5-6)
günāhlaruñ aslı üç nesnedür kibir ve hāsed ve hîrsdur (132b/11)
ve bu üç ecdādan beş mebdde ifsāddur (132b/11-12)
ve dañı üç nesneden bir kimesne halās olmasa mekāmı cennetdür didi (133a/1-2)
büzürcmîhr Óālemde üç kimesnede ekmel ve etemmdür didi (133b/11-12)
üç nesne göñülden gamı giderür (134b/3-4)
üç felekde (145b/8)
- üç+ek**
hāli üçden hāli degül (79a/5-6)
taÓām ile miÓdelerin taldurub üçü dañı helāk oldılar (53b/5)

dörd / dört a. Üçten sonra gelen sayı.

- müddet-i meliki dörd ay idi (64b/4)
dörd kelime-i hikmet (125a/3)
ādem dörd kısımdu (125a/9)

dörd nesne emān ve ifnā ider didi 129b/9
vedörd nesneden ictināb ile derd-i beladan hālās olub (134b/9-10)
budört šāhib-i sa'ādet-i dünyā 33b/01
Ōāmilllerinden *dört* kimesneye münāsib-i Ōāliye taŌyın idüb 88a/01,
küffārdan *dört* kimesnenüñ mevtine fazīletleri te'essüf eyledüm 102b/01
dört nesneye tālīb olub (107a/1-2)
dört nesne (129b/5, 129b/5, 129b/6, 129b/7, 129b/8)
dört kısmet 131b/13

beş a. Dörtten sonra gelen sayı.
allah teŌālā *beş* kimesneye gāzab ider (20b/6)
hulefā-yı rāşidın *beş* kimesnedür buyurmuşlardır (33b/3)
beş ay ile andan soñra şābūr zü'l-kenān oldı (63b/2-3)
müddet-i meliki *beş* yıl idi (64a/3-4)
beş nesne *beş* nesnenüñ yanında zāyiŌdür (128b/9-10)
sokrāt hēkim *beş* nesne ādemi helāk ve nefsi derd-nāk eyler didi (130a/9-10)
epikrāt hēkim *beş* nesne *beş* nesneden toymaz (130a/13)
beş mebde ifsāddur (132b/12)
ādem *beş* nesne ile mesrūr olduğından soñra (133a/9-10)
beş kimesnenüñ mālī rūhlarından Ōaziz ve şerifdür (134a/2)
beş+ek
beşi dañı saŌy-ı Ōibād ve kesb ve ictihād ile olur (128a/2)
beşi dañı hāl-i tabiŌatdur (128a/5)
beşidañı Ōādet-i hilkatdür (128a/6-7)
beşi dañı irşle intiķāl idendür (128a/8)

altı a. Sayı, beşten sonra gelen sayı.
müddet-i meliki *altı* yıl ve altı ay idi (64a/7)
andan soñra şirvı oldı müddet-i meliki bir yıl *altı* ay idi (64b/1)
soñra yūrāndaht oldı *altı* ay müddet-i meliki var idi (64b/3)
pādişāhlara *altı* nesne lāzımdur (106b/4)
bualtı kelime-i hikmeti taŌlīm ve telķin iderdi (126a/10)
altı nesne vardur (128b/3)

yedi a. Altıdan sonra gelen sayı.
yedi kat gök ve yedi kat yir (9b/8)

yedi kıat yirüñ altında bir Şeh iñlese (11a/10-11)

illā yedi kimesne hūzūr idüb kesb-i server ider (17a/8-9)

Óāķilüñ yedi Óalāmeti var (136b/3)

sekiz a. Sayı, yediden sonra gelen sayı.

sekiz yük aķça dañı buyurub (118b/1)

toķuz a. Sekizden sonra gelen sayı.

müddet-i meliki toķuz sene idi (63a/13-63b/1)

müddet-i meliki toķuz ay idi (64a/1)

on a. Sayı, dokuzdan sonra gelen sayı.

on nesneye iÓtiķād-ı cāzim ve on nesne-yi aÓzā ve cevāriñle Óameldür ki dñn ve devlete lāzımdur (8a/12-13)

ammā evvel usūl-i ĳmān olan on iÓtiķād-ı cāzim evvelkisi (8a/13-8b/1)

on nesne-yi aÓzā ve cevāriñle insān Óamele getirüb (14b/8)

dañıon nesnedür ki (15b/13)

on ādem üzerine vāli ola (21b/13)

müddet-i meliki on yıl idi (63a/4)

kitāblar on nesneyi bilmekde fāiñķ olurlar didiler (112a/03)

muñabbeti bir iken on oldu (140a/2-3)

biz anuñ birine on at iñsān eyledük (149b/8)

on+sayılar

on iki yıl mürür eyledükden Őoñra (25a/12)

on iki yıl oldu didüm (25b/5)

müddet-i meliki on iki yıl idi (62b/1)

müddet-i meliki on iki yıl oldu (62b/3-4)

müddet-i meliki on sekiz sene idi (63b/13)

müddet-i meliki on bir yıl idi (64a/2-3)

andaon ikiñaslet cemÓ olub (96b/12)

yigirmi a. İki tane on sayısı, yirmi.

müddet-i meliki yigirmi yıl idi (62b/11)

yigirmi+sayılar

ki aÖmāl-i dünyā yigirmi beş vech üzerine hüveydādur (127b/13)
yigirmi üç yirde bağlanmışdur (143b/7)

otuz a. Üç kere on, otuz sayısı.

müddet-i meliki *otuz* yıl idi (62a/4, 63a/8, 63b/7)

otuz+sayılar

müddet-i meliki *otuz üç* yıl idi (63a/11-12)

müddet-i meliki *otuz sekiz* sene idi (64a/13)

müddet-i meliki *otuz altı* yıl idi (64b/6-7)

kırk a. Dört tane on sayısı.

müddet-i saltanatı *kırk* yıl idi (62a/3. 62b/11, 64a/5)

kırk+sayılar

meliki *kırk sekiz* yıl idi (64a/10)

elli a. Beş tane on, sayı.

müddet-i meliki *elli* yıl oldu (63b/5)

müddet-i meliki *elliydi* (63a/5)

elli+sayılar

müddet-i meliki *elli beş* gün idi (64b/2)

müddet-i meliki *elli iki* yıl oldu (62b/4-5)

altmış a. Sayı, on kere altı.

altmış+sayılar

müddet-i meliki *altmış üç* yıl idi (63b/11-12)

yetmiş a. Yedi tane on sayısı.

ğayrilerin *yetmiş* yıl Öibādetinden efdāldür (16b/7-8)

yetmiş yıl giderler (23b/3)

namāzını kılduğdan soñra *yetmiş* kere estağfurallah di ki (43b/3)

yetmiş yıllık günāhuñı bağışlar didi (43b/04)

ol kimesne benüm *yetmiş* yıllık günāhum yokdur didi (43b/4-5)

müddet-i meliki *yetmiş* yıl idi (63a/10, 63b/03)

müddet-i meliki *yetmiş* yıl oldu (63b/1-2)

yüz a. On tane on sayısı.

mülkiyüz yıl idi (62a/7)

bir günlük ücreti yüz altundur dimekdür (144b/1)

katsayılar

müddet-i meliki beş yüz yıl idi 62a/11

beşyüz âdemün başın kesüb (82a/2)

üç yüz âdemün dahı başın aldı (82a/3-4)

benüm bu gice dört yüz altunum seriğa olundı (82a/11-12)

filân şarrāfuñ dükkānından dört yüz altun alınmışdur (82b/1)

üç yüz biñ (97b/4)

bir kimesneye beş yüz aqça virilmek emr idüb (113b/12)

iki biñ kere biñ ve sekiz yüz biñ aqça mağrūr buyurdı (118b/3)

hâkka niçe yüz biñ hâmd-i sipās eylediler (102a/3-4)

yüz biñ altunluk cevāhir almış idim (115a/10)

yüz biñ ve yüz kere yüz biñ altun (115a/13)

yüz biñ aqça degmez (121a/2-3)

yüz biñ aqça hâsıl oldı (123b/7)

hâzret-i hüseyin aña yüz biñ aqça virdi (123b/12)

anlar dahı yüz biñ aqça virdiler (123b/13)

aña üç yüz biñ aqça hâsıl oldı (124a/1)

niçe yüz biñ kitāb-ı müstetābı (125a/3)

yüz biñ aqça (140a/4)

yüz+sayılar

yüz yigirmi yıl idi (62b/13-63a/1)

müddet-i meliki yüz on iki yıl idi (63a/2-3)

müddet-i meliki yüz sekiz yıl idi (62b/8-9)

müddet-i meliki yüz yigirmi yıl idi (62a/12, 62b/7, 62b/13)

biñ a. On kere yüz, sayı.

hāb-ı saltanatda geçse biñ yıl (7a/9)

biñ Ŗaded altun ihzār idüb (31a/1)

biñ aqça dahı viriñüz (41b/8)

biñ zōr zār ile cānın alub (58a/12)

müddet-i saltanat biñ yıl idi (62a/9-10)

her rüz biñ aqça harçlık viriñüz (116b/4)

kendi mālından dañıbiñ kere biñ aqça (118b/1-2)
beytü'l-māldan biñ kere biñ aqça virilmek emr eyledi (118a/12-13)
ol dañıbiñ kere biñ aqça gönderdi (122a/1)
saña biñ ecel (125b/5)
tuta mizānı niçe biñ zencir (125b/10)
hulāsa iderseñ biñ niyāz ile (140b/2)
belki biñ bende virür birin āzād idesin (149b/10-11)
Óavretü biñ aqça kifāyet ider didi (151a/6)
biñden aşğa olan Óadedi bilmek Óayıbdur (113b/13)
dillerine biñden aşğa Óadede (114a/7)
derhāl biñ mişķāl altun virilmek dañı emr eyledi (120b/3-4)
beşyüz kere biñ aqça vardır didi (121b/9)

katsayılar

yetmiş biñ namāz yirine turur (18b/2)
üç biñ aqça ziyāde hāsıl gösterdi (87a/3)
her birine dörder biñ altun (88a/2)
üç yüz biñ müsellañ (97b/4)
ñakka niçe yüz biñ ñamd-i sipās eylediler (102a/3-4)
yüz biñ altunluk cevāhir almış idim (115a/10)
yüz biñ ve yüz kere yüz biñ (115a/13)
otuz biñ aqça harçlık (116b/6-7)
iki biñ kere biñ ve sekiz yüz biñ aqça mağrūr buyurdu (118b/2-3)
mansūrda on biñ kerre biñ aqça vardır (120b/10)
cümle varum beyÓ olunsa yüz biñ aqça degmez (121a/2-3)
iki biñ kere biñ aqça gönderdi (121b/12-13)
bir iki biñ kere biñ aqçeye ticāret eyleyüb (122a/9-10)
yüz biñ aqça hāsıl oldu 123b/7
anlar dañı yüz biñ aqça virdiler 123b/13
ñazret-i ñuseyin aña yüz biñ aqça virdi 123b/12
aña üç yüz biñ aqça hāsıl oldu (124a/1)
melik sayyāda dörd biñ aqça iñsān ve iÓtā olunmaq emr eyledi virdiler (151a/5-6)
dörd biñ çoğidi diyü melike nedāmet virdi (151a/7)
dört biñ aqça dañı iñsān eyledi (151b/4-5)
dört biñ aqça dañı virilmek emr eyledi (151b/13-152a/1)

4.2.Sıra sayılar:

birinci

birinci gice yatub almağa kimse kıadır olmayub (82b/10)

ikinci

ikinci gün hâkık cell ü Óalā kereminden yine elini yirinde ibkâ idüb (70a/4-5)

ikinci gice yine binüb üç yüz âdemün dahı başın aldı (82a/3)

seni dahı ögerler arduñca *ikinci* Óulemā-yı tahkırdür ki (135a/8-9)

usül-i imānuñ *ikincisi* iÓtiķād-ı pāk (9a/1-2)

ikincisi budur ki (104a/10)

ikincisi esb-i aśl ve cevāddur ki (106b/6-7)

üçüncü

üçüncü gice ol kepek ile somunu iftār eyledi (33a/9)

muħabbetün *üçüncüsü* budur ki (104a/13)

usül-i imānuñ *üçüncüsü* iÓtiķād itmekdür (9b/6)

üçüncüsü seyf-i kıatıÓ ve silāh-ı hâşındür ki (106b/7-8)

üçüncüsü allahuñ virdüğü niÓmete münkış ve kâfir olmaķdur (135a/9-10)

dördüncü

dördüncü gice bitüb (82a/1)

dördüncü bāb mülukuñ Óulüvv-ı menziletlerin beyān ider (113a/8)

dördüncüsü māl-ı helāl ve şerifdür ki (106b/9)

dördüncüsü kıatl-i nefis eylemekdür (135a/10-11)

beşinci

beşinci bāb zıkr-i hikmet beyānındadır 124b/3

usül-i imānuñ *beşincüsü* iÓtiķād itmekdür (10b/01-2)

beşincüsü zevce-i hüsñadır (106b/10-11)

altıncı

usül-i imānuñ *altıncüsü* allah teÓālā semıÓ ve başır olduğını iÓtiķād itmekdür (11a/2-3)

*altıncüsü*ıabbāh-ı hayırdur (106b/11-12)

yedinci

yedinci bāb nisā tãóifesinün kıangısı hayırludur ve kıangısı şerdür anı bildürür (144b/10)

usül-i imānuñ *yedincüsü* iÓtiķād itmekdür (11b/2-3)

sekizinci

ūsül-i ĵmānuñ *sekizincisi* (12a/5)

toķuzuncı

uśül-i ĵmānuñ *toķuzuncısı* ol āhirete inanmaķdur (12b/3)

onuncı

ūsül-i ĵmānuñ *onuncısı* peygamberler hāķķında bu vechle iŖtikād itmekdür (13b/9-10)

1. Ŗleřtirme sayıları:

Metnimizde iki kullanım bulunmaktadır.

birer

bayramlık bize daħı *birer* beyāz sādecik alıviriñüz (80a/12)

dörder

her birine *dörder* biñ altun (88a/2)

4.3. Milyonlu sayılar (kere/kerre yapıları)

‘milyon, milyar’ sözcükleri eserin yazıldığı dönemde kullanılmamaktadır. Eserde ‘milyon’ kavramı çarpma işlemi mantığı ile oluşturulan yapılarla karşılandığı görülmektedir. Çarpma işlemi ‘ker ve kerre’ sözcükleri ile ifade edilmiştir. Örnekleri aşağıda verilmiştir:

yüz biñ ve yüz kere yüz biñ altun ve bunuñ emśāli efsāne ve efsün bizüm āyinemüze gelmez (115a/13-115b/1)

$$100.000 + 100 \times 100.000 = 10.100.000 \text{ (on milyon yüz bin)}$$

beytü'l-māldan *biñ kere biñ* aķça virilmek emr eyledi (118a/12-13)

$$1.000 \times 1.000 = 1.000.000 \text{ (bir milyon)}$$

kendimālından daħı *biñ kere biñ* aķça zamm ve ilhāķ eyledüm (118b/1-2)

$$1.000 \times 1.000 = 1.000.000 \text{ (bir milyon)}$$

cümle meblağ *iki biñ kere biñ ve sekiz yüz biñ* aķça mağrūr buyurdı (118b/2-3)

$$2.000 \times 1.000 + 8 \times 100.000 = 2.800.000 \text{ (iki milyon sekiz yüz bin)}$$

iki biñ kere biñ aqça gönderdi (121b/12-13)

$$2.000 \times 1.000 = 2.000.000 \text{ (iki milyon)}$$

ol dañıbiñ kere biñ aqça gönderdi (122a/1)

$$1.000 \times 1.000 = 1.000.000 \text{ (bir milyon)}$$

ya şālîh bu cevheri biriki biñ kere biñ aqçeye ticāret eyleyüb emjü'l-müóminñne ihdā eylemişidim (122a/8-9-10)

$$2.000 \times 1.000 = 2.000.000 \text{ (iki milyon)}$$

mansūrda on biñ kerre biñ aqça vardur añşama degin tañşıl ve tekmiñ idüb getür eger virmezse başın bedenden cüdā kılub getür didi (120b/10-11-12)

$$10.000 \times 1.000 = 10.000.000 \text{ (on milyon)}$$

on bir kerre biñ aqçayı ben kıanda tedārik eylemege mālîk olurım (121a/3-4)

$$11 \times 1.000 = 11.000 \text{ (on bir bin)}$$

beşyüz kere biñ aqça vardur didi (121b/9)

$$500 \times 1.000 = 500.000 \text{ (beş yüz bin)}$$

Sonuç

Gazali'nin Nasāyihü'l-Mülük adlı eseri, yazıldığı ve daha sonraki dönemin devlet yöneticileri tarafından ilgi görmüştür. Gazali'nin Nasāyihü'l-Mülük adlı eserinde sayıların kullanımı yoğundur. Bir dilde tarihi dönemlerde sayıların kullanımı ve sayı sisteminin gelişiminin görülmesi önemlidir. Nasāyihü'l-Mülük'ta asıl sayı, sıra sayı ve üleştirme sayıların kullanımı günümüz kullanımları biçimindedir. Sayı adları Türk Dili kökenlidir. Nasāyihü'l-Mülük'ta günümüz sayı sisteminden farklı kullanım özellikle 'milyon' sayısının ifade ediliş biçimidir. 'milyon' ifade eden sayıların kuruluş sisteminde 'kere ve kerre' sözcüğü kullanılmıştır. Bunun nedeni eserin yazıldığı dönemde 'milyon' sözcüğünün kullanılmamasıdır.

Kaynaklar

AYDIN H., *Gazzâlî, Felsefesi ve İslam Modernizmine Etkileri*, Naturel Yayınları, Ankara 2006.

TOK, T., *Nasayihü'l-Müluk İmam Gazali, İnceleme-Metin-Dizin*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2008.